

1951'de okulunu ve 1954'te Baden'deki erken sanayi yapılarıyla ilgili olarak hazırladığı doktora tezini tamamladı. 1952 yılından itibaren Suriye'de bazı arkeoloji kazılarına katıldı. 1955-1956'da kazandığı bir bursla Yakındoğu, İtalya ve Yunanistan'ın antik yerleşmelerine B. Andreae, E. Berger, J. Schafer, O. Lendle ve W. Nagel'le birlikte çıktıkları uzun bilimsel geziler yaptı.

1956'da İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne uzman olarak tayin edildi; 1962 yılına kadar kaldığı şehrin tarihî yapılarını ve topografyasını yakından inceleme fırsatı buldu. 1962-1967 yılları arasında yürüttüğü Kahire'deki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün ikinci müdürlüğü sırasında şehrin tarihî dokusunu inceledi ve aynı zamanda Türkiye'deki araştırmalarını sürdürdü. 1965'te okuduğu üniversitede doçent, 1967'de profesör oldu. 1976'da Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün müdürlüğüne tayin edilerek tekrar İstanbul'a geldi ve 1988 yılında emekli oluncaya kadar bu görevine devam etti. 1976-1986 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü'nde mimarlık tarihi dersleri verdi. Bu sırada Milet ve Priene kazılarını yürüttü ve Batı Anadolu'daki Selçuklu ve Beylikler devri mimarisiyle ilgilendi. Emekli olduktan sonra Almanya'ya dönerek Darmstadt ve Frankfurt üniversitelerinde hocalık yapmayı sürdürmekle birlikte Türkiye ile alâkasını kesmeyip gerek yönettiği kazılar gerekse basılmış halini göremediği İstanbul Limanı hakkındaki son kitabı için sık sık geri geldi ve 25 Mart 1991'de İstanbul'da öldü. Birçok ödül sahibi olan ve çeşitli bilimsel kuruluşlara üye seçilen Müller-Wiener için *Istanbul Mitteilungen*'in XXXIX. cildi armağan olarak yayımlanmıştır (1989).

Eserleri. 1. *Burgen der Kreuzritter im Heiligen Land, auf Zypern und in der Ägäis* (München-Berlin 1966; İngilizce'si: *Castles of the Crusaders*, London-New

York 1966). Bodrum'dan Basra'ya kadar kırk beş civarında Haçlı kalesini inceler. 2. *Panionion und Melie* (Berlin 1967). Batı Anadolu'daki Panionion ve Melia kaleleri ve buralarda yapılan kazılar hakkındadır. 3. *Bildlexikon zur Topographie Istanbul bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts* (Tübingen 1977; Türkçe'si: *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası: 17. Yüzyıl Başına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul* [trc. Ülker Sayın], İstanbul 2001). Yazarın en önemli eseri olup İstanbul'un bütün tarihî yapılarını tek tek ele almaktadır. 4. *Istanbul-Zeyrek. Studien zur Erhaltung eines traditionellen Wohngebietes* (Hamburg 1982). Zeyrek ve Süleymaniye'nin eski dokusu ve bazı konakları üzerinedir. 5. *Griechisches Bauwesen in der Antike* (München 1988). Genel anlamda Antikçağ Grek yapı sanatına dair bir çalışmadır. 6. *Die Häfen von Byzantion-Konstantinopolis-Istanbul* (İstanbul 1994; Türkçe'si: *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı* [trc. Erol Özbek], İstanbul 1998). Müller-Wiener'in ayrıca birçok kazı raporu, makalesi, tebliği ve Renate Schiele ile birlikte hazırladığı *Istanbul Alttag im 19. Jh.* adlı bir de fotoğraf albümü (İstanbul 1988) bulunmaktadır (eserleri için ayrıca bk. Dennert-Feld, sy. 41 [1991], s. 17-24).

BİBLİYOGRAFYA :

Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVI, 233; N. Ölçer, "Bir İstanbul Dostunun Ardından", *Cumhuriyet*, İstanbul 20 Nisan 1991; W. Schirmer, "Wolfgang Müller-Wiener", *Architectura*, XXI/1 (1991), s. 1-2; W. Koenigs, "In Memoriam Wolfgang Müller-Wiener", *Istanbul Mitteilungen*, sy. 41, Tübingen 1991, s. 13-16; M. Dennert – O. Feld, "Wolfgang Müller-Wiener Schriftenverzeichnis", a.e., s. 17-24; "Müller-Wiener, Wolfgang", *DBİst.A*, VI, 19.

FERUDUN ÖZGÜMÜŞ

MÜLTAN

Pakistan'ın

Pencap bölgesinde tarihî bir şehir.

İndus nehrinin kollarından Çinâb suyunun doğusundaki bir ovada Hint alt kıtasının Orta Asya'ya açılan güzergâhında bulunur. Mültan adı daha önce kullanılan Mulasthân'ın değişmiş şeklidir. Bilinen tarihi milâttan önce 326'da burayı istilâ eden Makedonyalı İskender'le başlamaktadır. V. yüzyıldan sonra Hindu Rai hânedanının hâkim olduğu şehrin müslümanlar tarafından fethi 94 yılında (712) Sind fâtih

Muhammed b. Kâsım es-Sekaffî tarafından gerçekleştirildi. Ele geçirildiğinde burada Araplar'ın "altın evi" dedikleri çok zengin bir Hindu mâbedi bulunuyordu. Nâsır b. Velîd Ammânî'yi vali tayin eden Muhammed b. Kâsım, şehirden ayrılmadan önce halka eman vererek şehrin ticaret ve kültür hayatının canlanmasını teşvik etti. Ancak Hindular bir müddet sonra ayaklanıp aralıklarla sürdürdükleri savaşlar sonunda şehre tekrar hâkim oldular. Bunun üzerine Halife Ömer b. Abdülazîz, Hindu şeflerine haber göndererek İslâm'a girdikleri takdirde yerlerini koruyabileceklerini bildirdi. 313 (925) yılı civarında bölgeyi gezen Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, Vali Ebû Leheb Mürebbeh b. Esed'den bahseder. Mes'ûdî'den otuz yıl kadar sonra buraya gelen İstahrî, Mültan'ın yerlilerle müslümanların birlikte dostça yaşadıkları müreffeh bir şehir olduğunu, İbn Havkal de 358'de (968-69), önemli bir kültür ve ticaret merkezi konumuna gelen Mültan'ın Abbâsî hâkimiyeti altında bulunduğunu söyler. 375 (985) yılında şehri gören Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, buraya İsmâîlîler'in hâkim bulunduğunu ve halkın çoğunluğunun Şii olduğunu, hutbelerde Fâtımî halifesinin adının okunduğunu belirtmektedir.

Gazneli Mahmud Mültan'ı yedi günlük bir muhasaradan sonra zaptetti (396/1006) ve İsmâîlîler dışındaki halka eman verdi; şehrin hâkimi Karimatî Ebû'l-Fütûh Dâvûd b. Nasr Serendib'e kaçtı. Sultan Mahmud, mühtedi Hindu kumandanı Suhpâl'ı (Nevasa-şah) yönetici olarak bırakıp şehirden ayrıldıysa da kısa bir süre sonra Suhpâl irtidad ederek ayaklandı. Bunun üzerine Gazneli Mahmud, 398'de (1008) ve arkasından Ebû'l-Fütûh'un tekrar ele geçirmesi sebebiyle 400'de (1010) şehri zaptetti. Gazneliler devrinin sonlarına doğru İsmâîlîler zaman zaman Mültan'a hâkim olmak için harekete geçtilerse de bir başarı kazanamadılar. Nihayet 571'de (1175-76) Gurlular'dan Muizzüddin Muhammed b. Sâm bölgede kesin Sünnî hâkimiyetini tesis etti. Delhi Sultanlığı döneminin başlarında Mültan bölgesi, zamanla bağımsız bir idare kuran ve yirmi iki yıl hüküm süren Nâsırüddin Kabâce'nin idaresinde kaldı ve büyük bir ilerleme kaydederek özellikle Orta Asya'dan göç eden âlim ve sanatkarların katkılarıyla bölgenin en önemli ilim ve kültür merkezi haline geldi. 626 (1228) yılında Sultan İltutmış burayı eyalet merkezi yaptı. Şehir XIII. yüzyılın ikinci yarısında Moğol saldırılarına mâruz kaldı ve büyük tahribata uğrayarak ticarî ve kültürel

Wolfgang
Müller-Wiener

MÜLTAN

canlılığını kaybetti. Tuğluklular döneminin büyük bir kısmında kumandanlar arasındaki iktidar mücadeleleri yüzünden gelişemeyen Mülta 800'de de (1397) Timur istilâsına mâruz kaldı. Seyyidler devrinde, özellikle 1423-1435 yılları arasında defalarca Afganlılar'ın saldırısına uğrayan Mülta 1437'de, yıllarca süren istikrarsızlık ve karışıklık yüzünden Delhi Sultanlığı ile bağlarını koparıp Şeyh Muhammed Yûsuf Kuşeyrî adında bir kumandanı idareci olarak seçtiler; şehri on beş yıl kadar bu kumandan yönetti. Muhtemelen 855'te (1451) Belûciler'in Lengâh kabilesinden Rai Sahra adında bir kişi Mülta'n'a hâkim oldu; böylece seksen yıl kadar hüküm süren bağımsız Lengâh hânedanı dönemi başladı. Bu hânedana, Sind bölgesinin hâkimi Hüseyin Şah Argun son verdi (Rebîulâhîr 933 / Ocak 1527); ardından şehir Bâbürlüler'e bağlı bir eyalet merkezi haline geldi. 1750'de Afganlı Ahmed Şah Dürrânî'nin eline geçinceye kadar uzun bir barış ve istikrar devri yaşayan Mülta tekrar eski canlılığını ve önemini kazandı. Bu tarihten sonra Sihler'in bölgedeki faaliyetleriyle başlayan yeni bir kargaşa dönemi sonunda onların yönetimine girdi (1818). 1848'den itibaren İngiliz hâkimiyetinde bölgenin idarî merkezi olarak önemini korudu ve 1947'de Pakistan topraklarına katıldı.

Mülta bugün demiryolu kavşağında bulunan döküm, çimento, cam, petrol rafinerisi, tekstil, deri ve gıda sanayilerinde gelişmiş, eğitim (Bahâeddin Zekerîyyâ Üniversitesi), ticaret ve turizmde öne çıkmış, 1.396.100 (2004) nüfuslu modern bir şehirdir. Turizmdeki öneminin başlıca sebebi, Pencap'taki İslâm sanatının Lahor'la birlikte iki büyük merkezinden biri olmasıdır. Mülta'daki yeni medreseler içerisinde Medrese-i Kâsimü'l-ulûm, Medrese-i Envârü'l-ulûm, Hayrî'l-medâris ve Medrese-i Bâbü'l-ulûm önemli kuruluşlardır. Şehir daha çok Hint-Türk mimari karakteri taşıyan türbeleriyle ünlüdür. Bunların en eskisi Hâlid b. Velîd'e izâfe edilen türbe, en çok ziyaret edileni Sühreverdîye tarikatının Hindistan alt kıtasına yayılmasını sağlayan sûfi Bahâeddin Zekerîyyâ'nın türbesi, en görkemlisi de 1320'ye doğru yapılan Rûknîâlem Türbesi'dir. Şehirdeki tarihî camiler arasında Vali Muhammed, Pulhat, Bakarâbâdî ve İydgâh (Namazgâh) anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, Kalkûta 1864, s. 115-175; Firîşte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Leknev 1867, II, 325-331; S. M. Latîf, *Early History of Multan*,

Lahore 1963; Ahmad Nabi Khan, *Multan History and Architecture*, Islamabad 1983; a.mlf., "Mausoleum of Shaikh Baha al-din Zakariya at Multan and the Introduction of Central Asian Art Traditions in South Asian Subcontinent", *RSO*, LIX (1985), s. 275-288; Hameed ud-Din, "Multan in the 9th/15th and 10th/16th Centuries", *Journal of Indian History*, XL, Trivandrum 1962, s. 24; Mumtaz A. Pathan, "Multan under the Arabs", *JC*, XLIII/1 (1969), s. 13-26; Y. Friedmann, "The Temple of Multan. A Note on Early Muslim Attitude to Idolatry", *IOS*, II (1972), s. 176-182; a.mlf., "Multân", *EP* (İng.), VII, 548-549; H. Dastî, "Multan as a Centre of Trade and Commerce During the Mughal Period", *JPHS*, XXXVIII/3 (1990), s. 247-256; T. W. Haig, "Multan", *İA*, VIII, 578; P. A. Andrews, "Multân (Monuments)", *EP* (İng.), VII, 550; Azmi Özcan, "Lengâhlar", *DİA*, XXVII, 139.

AZMÎ ÖZCAN

MÜLTEKA'İ-EBHUR

(ملتی الأبحر)

İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin
(ö. 956/1549)

Hanefî fikhına dair eseri.

Hanefî mezhebi tarihinde "mütûn-i erbaa" adı verilen Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî'nin *el-Muhtâr*, Ebû'l-Berekât en-Neseî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik*, Burhânüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâ'il-i-Hidâye* ve Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin *Mecma'u'l-bahreyn* adlı eserleri, VIII. (XIV.) yüzyılın başından itibaren gerek fikhî eğitimi gerekse fetva ve kazâ faaliyetlerinin temel metinleri olarak kabul edilmiştir. Bu eserler arasındaki kapsam ve muhteva farklılıkları, uygulamaya esas olacak mezhep hükümlerinin belirlenmesinde çeşitli problemler doğurmaktaydı. *Mülteka'l-ebhur*, Osmanlı coğrafyasında kapsam ve muhteva bakımından uygulamaya esas kabul edilecek hükümlerin sınırlarının nihai şekilde tesbitine yönelik giderek artan ihtiyaç neticesinde kaleme alınmıştır. Eserin en önemli özelliği, Hanefî mezhep birikiminden gerek fikhî faaliyetlerin temelini teşkil edecek meseleler gerekse bu meselelere dair "sahih, muhtâr, esah, müftâ bih, ma'mûlün bih" gibi kavramlarla yapılan tercihler hakkındaki VIII. (XIV.) asırdan itibaren azalsa da mevcudiyetini sürdüren bir dizi farklılığı ortadan kaldırmasıdır.

İbrâhim el-Halebî *el-Muhtâr*, *Kenzü'd-dekâ'ik* ve *el-Vikâye* ile birlikte IV. (X.) asır Hanefî muhtasar geleneğini en iyi şekilde yansıttığı kabul edilen Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ını esas almak suretiyle *Mülteka*'nın metnini oluşturmuştur. Tercih ettiği mesele

ve görüşler bu eserlerde yer almamışsa *Mecma'u'l-bahreyn* ile Burhâneddin el-Merginânî'nin *el-Hidâye*'sinden yararlanarak kaynakları arasında nisbeten farklılık gösteren terminolojiyi de yeknesak hale getirmiştir. Buna göre Yaakov Meron gibi yazarların *Mülteka*'yı *el-Hidâye*'nin muhtasarı diye nitelemesi (*L'obligation alimentaire*, s. 10, 64, 65; *St.I*, XXX [1970], s. 116) isabetli değildir.

Müellif nüshasında belirtildiğine göre (Beyazıt Devlet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 930, vr. 136^a) 23 Receb 923'te (11 Ağustos 1517) tamamlanan *Mülteka* Osmanlı coğrafyasının en yaygın fikhî metnidir. Gerek ilim gerekse bürokrasi üzerindeki etkisini göz önüne alarak eserin bir Osmanlı sultanının ve muhtemelen Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteğiyle yazılmış olması gerektiğine dair Hammer, Lybyer, Hitti ve Meron gibi yazarların görüşleri, Batılı hukukların gelişim tarzını ölçü alan isabetsiz yorumlar olduğu gibi tarihî olarak da hatalıdır. Nitekim eserin telifi Kanûnî'nin cülûsundan yaklaşık üç yıl öncesine tekabül etmektedir.

Kitab, bab ve fasıl tasnifine göre düzenlenen eserin tertip bakımından *Kenzü'd-dekâ'ik*'i örnek aldığı, ancak metnin iç kompozisyonu açısından önceki muhtasarlardan çok daha sistematik olduğu anlaşılmaktadır. Mouredgea D'Ohsoson'un *Mülteka*'da metot eksikliği olup konuların karışık halde bulunduğuna dair görüşü, Sava Paşa gibi müellifler tarafından fikhın Kıta Avrupası hukuklarından farklı ve kendine has bir sistematığı olduğu belirtilerek eleştirilmiştir.

Mülteka'l-ebhur, birkaç önemsiz istisna dışında "mütûn-i erbaa"nın içerdiği meseleleri tamamiyle kapsamaktadır. Eserin farklılığı olarak umumiyetle kompozisyon özellikleri gösterilse de asıl başarısı muhtevadadır. Halebî'nin amacının, esas aldığı kaynakların bir tür birleşimini meydana getirmek olmadığı anlaşılmaktadır. *Mülteka*'nın başarısını Halebî'nin, mezhep birikiminden fetva ve kazâda bilgi ve delil kaynağı olacak mesele ve görüşleri tercihindeki isabet açıklayabilir. Nitekim müellif esas aldığı altı eserde bulunmayan bazı meselelere yer vermekte (meselâ bk. I, 44, 245) ve bu eserlerdeki görüşlerden daha farklı tercihlerde bulunmaktadır. Meselâ Ebû Hanîfe'nin velisiz kızın nikâhlanması hakkındaki zâhirü'r-rivâye görüşü yerine Hasan b. Ziyâd'dan rivayet edilen nâdirü'r-rivâye görüşünü müftâ bih olarak zikretmesi şârihleri tarafından zamana en